

Vikman László főhadnagy:

A MŰVELETERVEZÉS JOGI FELADATAI

DOI: [10.35926/HSZ.2021.2.4](https://doi.org/10.35926/HSZ.2021.2.4)

ÖSSZEFOGLALÓ: *A művelettervezés az egyik legösszetettebb katonai vezetői tevékenység, szerteágazó szakterületeket kell összefognia, eredményeiket pedig egy koherens, hatékony és végrehajtható tervvé formálnia. A folyamatban több ponton szükség van jogász szakértelem bevonására, bizonyos esetekben kritikus kérdésekben is. A hadijogász-szakirodalom – tekintettel a jogászok támogató szerepére – talán kicsit takarékosan bánik a tervezési munka folyamán felmerülő feladatok elemzésével. Jelen írás ezen a helyzeten kíván változtatni az egyes módszertanokban foglalt fontosabb feladatok áttekintésével, bizonyos vonatkozásokban pedig javaslatok megfogalmazásával.*

KULCSSZAVAK: *művelettervezés, művelet-végrehajtási szabályok, jogi feladatok, Törzsszolgálati Szabályzat, NATO művelettervezési eljárása (COPD)*

BEVEZETÉS

A biztonsági-védelmi szféra szempontjából a jog a konfliktusokban a nemzeti és a nemzetközi viszonyok szabályozásán keresztül minden alkalommal fontos szerepet kap:¹ hivatkozási alapot teremt, legitimitációt biztosít, szövetségi szerződésen keresztül támogatást garantál, azaz kontextust, kereteket ad. A második világháborút követően kialakított genfi egyezmények rendszeréhez csatolt első jegyzőkönyv ennek jelentőségét felismerve a hadvezetés részére különösen a humanitárius jog szempontjából írta elő a következőket: „*A Magas Szerződő Felek mindenkor, az összeütköző Felek pedig fegyveres összeütközés idején kötelesek gondoskodni arról, hogy szükség esetén jogi tanácsadók álljanak rendelkezésre abból a célból, hogy a megfelelő szintű katonai parancsnokokat az Egyezmények és a jelen Jegyzőkönyv alkalmazása, valamint azzal kapcsolatban a fegyveres erőknél adandó megfelelő parancs tekintetében tanácsokkal lássák el.*”²

¹ Vö. Farkas Ádám – Sulyok Gábor: Az ENSZ Biztonsági Tanácsának lehetőségei és szerepe a terrorizmus elleni küzdelem és a hibrid konfliktusok kezelése terén. In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl – intézményi és jogi kihívások. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020, 26–45.; Sulyok Gábor: Humanitárius intervenció az ezredforduló után. In: Béli Gábor et al. (szerk.): Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából. Publikon Kiadó, Pécs, 2018, 85–118. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/18227/beli-kis-mohay-szalayne-emlekkotet-herczegh-geza-90-studia-europaea-pecs-2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Letöltés időpontja: 202. 09. 30.); Sulyok Gábor: A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.; Kajtár Gábor: A nem állami szereplők elleni fegyveres fellépés lehetőségei és problémái. In: Farkas–Végh: i. m. 92–114.; Kajtár Gábor: A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015.

² 1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről. 82. cikk, 1. pont. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98900020.TVR#laj0id13a1> (Letöltés időpontja: 2020. 10. 01.)

A 21. századra a nemzetközi kapcsolatok rendszere és a rendszerben felmerülő érdekkonfliktusokból származó szituációk olyan mértékű komplexitást értek el, hogy az ezekre adott válaszok, események már korántsem határolhatók le tisztán elkülöníthető dimenziókra.³ Az elsődlegesnek tekintett politikai, diplomáciai, gazdasági és biztonsági képességek egymást időben átfedő és ideálisan összehangolt alkalmazása mellett további bevonására is szükség lehet, mint például az egészségügy és a kommunikáció.

A védelmi-katonai terminológiában ez az összetettség vezetett a hibrid hadviselést és a hibrid fenyegetéseket leíró definíciókhoz. Ezekben a hibrid szcenáriókban nyílt hadüzenet és különleges jogrend elrendelése nélkül is kerülhet abba a helyzetbe a kormányzat, hogy akár extrém szűk időkeretekben és akár kritikus információk hiányában kell jelentős döntéseket hoznia, amelyek helyességét adott esetben valós időben és még csak nem is hazai határokon belül ítélik meg, amit súlyos konzekvenciák követhetnek.⁴

Farkas Ádám a védelmi szférára vonatkoztatott átfogó gondolata szerint: *„Ezt követően a totalitás korában megkerülhetetlen a stratégiai távlatú komplex védelemtervezés. Ennek egyik kulcskérdése az információk megfelelő becslésének, értékelésének, feldolgozása. Ennek megfelelően a totális védelem egyik fő kérdésköre az információs társadalom korában az, hogy a védelem milyen információ-tömeghez, miként juthat hozzá és hogyan lehet az információkra vonatkozó garanciák erősítése mellett az állam információs tudását is megerősíteni, ezzel építve az információk elemzésével segíthető megelőzést, felkészülést. Ez azzal is együtt jár, hogy rugalmasan, célhoz kötötten és koncentráltan lehessen elegyíteni a különböző védelmi szférák információit, amibe nem csak a fegyveres védelem értendő bele, hiszen a lehetséges célpontok jó része nem közvetlenül ezek tevékenységi köréhez kötődik.”⁵*

A katonai művelettervezés elsődlegesen katonai vezetői, törzstiszti feladatkör, és ez a jellege sosem változhat meg. A nemzet katonai képességei alkalmazásának stratégiai tervezése komplex, intenzív és kreatív folyamat, ami optimálisan egy többretegű fenyegetésekkel terhelt konfliktushelyzetben része egy összehangolt és komplex nemzeti szintű védelmi felkészülésnek a valós és átfogó reziliencia növelése érdekében. A hibrid jellegű kihívások megjelenésével egy korábban még inkább másodlagos jellemzője kiemelt helyet kapott a jellemzésében, ez pedig a multidiszciplinaritás. Egy műveletterv száz évvel ezelőtt sem volt elképzelhető logisztikai, egészségügyi biztosítás vagy a híradás megszervezése nélkül. Mára azonban a civil-katonai kapcsolatok és a tömegkommunikáció kezelése, valamint tudatos alkalmazása is megkerülhetetlen, és ezeken felül egy stratégiai tervben több ponton is felmerül, hogy mik a jogi keretek – azaz a törzsben szolgáló jogásznak megfelelő alapossgalgal és részben előrelátással, a terv alapjainak ismeretében jogi iránymutatást kell adnia.

³ Ennek intézményi és jogi kérdéseiről bővebben lásd Farkas-Végh: i. m.; Farkas Ádám: Az állam fegyveres védelmének alapvonalai. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, Budapest, 2020.

⁴ Ennek jogi dimenzióiról példaként lásd Hódos László: A hibrid konfliktusok felívelési szakasza, avagy a fenyegetés észlelésének, megelőzésének és kezelésének nemzetbiztonsági aspektusai. Honvédségi Szemle, 2020/4., 49–64. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/issue/view/9/12>; Farkas Ádám: Komplex biztonság, hibrid konfliktusok, összetett válaszok. Honvédségi Szemle, 2020/4., 11–23. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/issue/view/9/12>; Kelemen Roland: A kibertérből érkező fenyegetések jelentősége a hibrid konfliktusokban és azok várható fejlődése. Honvédségi Szemle, 2020/4., 65–81. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/issue/view/9/12> (Letöltések időpontja: 2020. 10. 01.); Farkas Ádám – Resperger István: Az úgynevezett „hibrid hadviselés” kihívásainak kezelése és a nemzetközi jog mai korlátai. In: Farkas-Végh: i. m. 132–149.

⁵ Farkas Ádám: A totalitás kora? A 21. század biztonsági környezetének és kihívásainak totalitása és a totális védelem gondolat kísérlete. Magyar Katonai és Hadijogi Társaság, Budapest, 2018, 60. http://www.hadjijog.hu/wp-content/uploads/2018/08/FA_a_totalitas_kora_BJM_I.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 10. 01.)

Hibrid fenyegetések esetén az ellenfél a meglévő szabályokat is teszteli „küszöb alatti” tevékenységekkel, nem beazonosítható eszközök, egységek alkalmazásával, az attribúció akadályozásával és a döntéshozatal lassításával vagy bénításával. Ennek ellenére a hadijog szabályai adottak, és ezek korlátai között kell megtalálni a fenyegetések összetettségéhez illő, megfelelően szofisztikált válaszokat is.⁶

Ennek a jogi tanácsadói tevékenységnek a támogatására az egyes, magyar nézőpontból releváns művelettervezési módszertanok áttekintésével, elemzésével és összegző javaslatokkal szeretnék támpontokat adni.

FELADATOK A MŰVELETTERVEZÉS SORÁN

A Magyar Honvédség Törzsszolgálati Szabályzata⁷ (a továbbiakban: Szabályzat) a NATO művelettervező eljárását⁸ (Comprehensive Operations Planning Directive – COPD) alapul véve, azt adaptálva, meghatározza a műveletek tervezésének lépéseit, a törzsek tevékenységének rendjét, a művelettervezés során kidolgozandó fontosabb műveleti dokumentumok tartalmi elemeit, valamint iránymutatást ad a törzsrtekezetek levezetésének rendjére.⁹

A Szabályzat 2015-ös hatálybalépési dátumából is sejthetően a tartalma felett elsősorban a szervezeti felépítésre vonatkozó részek tekintetében eljár az idő, a Magyar Honvédség Parancsnokságának (MHP) megalakulásával – sok más belső szabályozó mellett – felülvizsgálatra szorul. További probléma, hogy a stratégiai szintű művelettervezést szabályozó I. részt nem adták ki, a Szabályzat alapvetően a hadműveleti és a harcászati szintekkel foglalkozik. Ettől függetlenül továbbra is hatályos, és tervezési-szakmai részei még mindig iránymutatással szolgálnak, ezért alapelveinek ismerete akkor is hasznos, ha az új szervezeti szabályoknak megfelelő szabályozás elfogadását követően hatályon kívül helyezik.

A Szabályzat és az alapjául szolgáló COPD a művelettervezési folyamat több pontján tartalmaz olyan munkafázist, amelyek végrehajtásához szükséges jogász bevonása, illetve az adott részfeladat kifejezetten jogi feladatnak számít.

A nemzetközi kiküldetéseket, missziókat J3¹⁰ beosztásokban megjár, vagy hazai, esetleg NATO-szakfelkészítésen részt vett állományon kívül ezeket a dokumentumokat általában a tervező szakterületen dolgozó törzstisztek ismerik behatóbban, és jellemzően ők sem jogi szakemberek. A közelmúlt eseményei, a globálisan és Európa-szerte is dinamikus változó biztonsági helyzet megköveteli, hogy erről a specializált témáról is legyenek legalább általános ismeretek, ezért szükséges legalább a tervezési munka jogi vonatkozásainak fő vonalait tisztázni.

⁶ Jean-Michel Baillat: Hybrid Warfare, a New Challenge to the Law of Armed Conflicts? NATO Legal Gazette, Issue 37, 10. 2016, 44. https://www.act.nato.int/images/stories/media/doclibrary/legal_gazette_37a.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 10. 01.)

⁷ Magyar Honvédség Törzsszolgálati Szabályzata II. Rész (Ált/216, hatályba léptette a HK 71/2015. [HK 5.] HVKF szakutasítás), amely hatályon kívül helyezte A Magyar Honvédség Törzsszolgálati Szakutasítását (Ált-4/457, hatályba léptette a 358/2012. [HK 1/2013.] HVKF szakutasítás).

⁸ Allied Command Operations, Comprehensive Operations Planning Directive, COPD INTERIM V2.0. SHAPE, 04. 10. 2013. <https://www.cmdrcoe.org/download.cgf.php?id=9> (Letöltés időpontja: 2020. 10. 01.)

⁹ Szabályzat, Előszó, VIII.

¹⁰ A J3 kód a művelettervező beosztásokat jelöli a NATO rendszerben.

A művelettervezés vázlatos folyamata

A művelettervezési folyamat célja, terméke stratégiai, hadművelleti és harcászati szinten a politikai és a katonai vezetés által meghatározott célok, az elvárt végállapot elérését célzó katonai tervdokumentáció. „*A stratégiai szint az elérendő politikai és katonai véghelyzetet tartva a fókuszban alapirányokat és koncepciókat dolgoz ki a katonai műveletekhez, a haderő egészét tekintve régiókban, esetlegesen globálisan gondolkodva. A hadművelleti szint szabja meg a haderő nagyobb elemeinek (komponenseinek) azokat az elérendő célokat, amelyek elérése a képességeik koordinált alkalmazásával biztosítható, és koordinálja a tevékenységet a végrehajtás során. A harcászati szint ezekhez a célokhoz rendel végrehajtandó feladatokat és az azokat végrehajtó alegységeket.*”¹¹

A tervezési folyamat többszintű és többfázisú: a vezetői iránymutatások, parancsok a hierarchiában lefelé, az egyes elkészült tervdokumentumok, kérdések pedig felfelé haladnak és egy iteratív, szoros együttműködésen és koordináción alapuló munkafolyamatban hoznak eredményt.

A folyamat magyar nemzeti szintjei a politikai vezetés (ami a közjogi szabályok függvényében lehet az Országgyűlés, illetve a kormány), a Honvédelmi Minisztérium, a katonai felső vezetés (a Magyar Honvédség parancsnoka, helyettese, illetve a feladatszabásuknak megfelelően dolgozó MHP) és az alárendelt katonai szervezetek.

A folyamat fázisai a következők.¹²

Az *1. fázis* a folyamatos helyzetismeret és az ahhoz kapcsolódó információgyűjtés, -megosztás és -feldolgozás. Az „információcsere” formáját és tartalmát tekintve a hatályos működési eljárásokban és a szervezetek belső szabályzóiban szereplő rendszeres és az egyes eseti jelentések és bedolgozások.

A *2. fázisban* a konkrét válság elemzése zajlik. Ezt az MHP a HM irányából érkező feladatszabás alapján kezdi meg. Az MHP – amellett, hogy az előljárótól tájékoztatást kap a különféle politikai-kormányzati elemzések egy részéről, továbbá a nemzetbiztonsági szférától a szükséges hírszerzési információkról – egy adott, folyamatban lévő művelet elején önállóan is megkezdi a hadművelleti szintű elemzések végrehajtását, elősegítve és felgyorsítva a hadművelleti szintű értékelést. A fázis végén az MHP a *stratégiai helyzetértékelését* (SHÉ) megküldi mind az előljáró, mind pedig az alárendelt szervezeteknek.

A *3. fázisban* a helyzetértékelést követően a *katonai válaszlehetőségek* (KVL) kidolgozása történik, amelyet az MHP a helyzettől függően proaktívan és önállóan, vagy pedig szintén feladatszabás alapján kezd el. A szervezeti változások miatt az MHP hajtja végre az előzetes értékelést is a hadművelleti megvalósíthatóság szempontjából, korábban ezt az MH Összhaderőnemi Parancsnokság végezte. A hadművelleti értékelést figyelembe véve a stratégiai szintű tervben pontosítják a KVL-et, majd felterjesztik.

A *4A. fázisban* politikai döntéshozatal alapján elrendelésre kerül a további tervezés a kidolgozott KVL alapján. Az MHP kialakítja a *stratégiai elgondolását*, és elkezdődik a részletes hadművelleti terv kidolgozása is. Meghatározásra kerül az erőforrásigény, amelyet a stratégiai elgondolással együtt terjesztenek fel a politikai döntéshozói szintre.

A *4B. fázis* azt követően kap végleges kereteket, hogy a politikai döntéshozók jóváhagyták a stratégiai elgondolást, így azt tovább lehet fejleszteni *stratégiai tervvé*. Az MHP integrált

¹¹ Szabályzat, 1.4.2., I-10.

¹² Szabályzat, 1.4.4.2.2., I-13.

stratégiai-hadműveleti szintként egyszerre dolgozza ki a végleges stratégiai és hadműveleti tervek az elgondolásra alapozva. A kidolgozások végén megküldi a tervek jóváhagyásra, majd az alárendelt katonai szervezetek számára harcászati kidolgozásra.

Művelettervezési módszertanok és az ebben megjelenő jogi feladatok

Művelettervezési feladatot elsősorban az MHP törzsében adott feladatra kijelölt művelettervező csoportban kaphat a katonai jogász, és ekkor természetesen a munkára a kiadott aktuális parancs, a Törzsszolgálati Szabályzat és a tervezőcsoport vezetőjének iránymutatása lesz az irányadó. Tartós kiküldetés esetén NATO-beosztásban szükség lehet a COPD elveinek és jogi részfeladatainak ismeretére is, ami jól hasznosítható adott esetben szövetségi dokumentumok, tervek értelmezéséhez is. Mivel előfordulhat az is, hogy magyar katonai erő az Amerikai Egyesült Államok által vezetett koalíció keretei között hajt végre feladatot,¹³ ezért érdemes ismerni az amerikaiak által alkalmazott JP5¹⁴ művelettervezési rendszert is.

Törzsszolgálati Szabályzat

A Szabályzatban azonosítható jogi szakfeladatok:

- A készenlétfokozás végrehajtásában, illetve a különleges jogrendi igények kielégítésében részt vevő társmiszteriumokkal történő együttműködés (ami a gyakorlatban jogszabály, közjogi szervezetszabályozó eszköz tervezetének kidolgozásaként, előterjesztéseként jelenhet meg), illetve a NATO Válságreakálási Rendszer intézkedéseivel összhangban álló nemzeti intézkedések bevezetésével és azok kezdeményezésével kapcsolatos koordinációs feladatok ellátása, illetve a szükséges jogszabályi háttér biztosítása (szabályozó-előkészítő munka).¹⁵
- A HM Műveleti Vezetési Rendszeren keresztül az MH PK részére jogszabályokban, közjogi szervezetszabályozó eszközökben és belső rendelkezésekben előírt – az MH műveleteinek katonai vezetésére vonatkozó – kötelezettsége megvalósításának támogatása.¹⁶
- A tervezés első fázisában a műveleti környezetre vonatkozó információk gyűjtése mind békeállapotban, mind különleges jogrendben feladat. Ez a kötelezettség a jogi szakterületre is értelmezhető a vonatkozó nemzeti, nemzetközi vagy műveleti területi szabályozók nyomán követésével és rendszerezésével.¹⁷
- A stratégiai helyzetértékelésben önálló fejezetként már megjelenik a műveletek jogi háttérének értelmezése, szükség esetén kiegészítések megfogalmazása az egyes opciók nemzeti és nemzetközi joggal való ütközésének elkerülése érdekében. Szintén itt kell már előzetesen foglalkozni az erőalkalmazás szabályaival¹⁸ (beleértve a halálos és a nem

¹³ Lásd például Irakban az Operation Inherent Resolve.

¹⁴ Joint Publication 5-0, Joint Planning. Joint Chiefs of Staff, 16. 06. 2017. https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp5_0_20171606.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 10. 01.)

¹⁵ Szabályzat, 1.3.1.7.2., I-9.

¹⁶ Szabályzat, 15.1.2., I-14.

¹⁷ Szabályzat, 4.3.3.1., IV-17.

¹⁸ NATO-terminológia szerint: Rules of Engagement (ROE). A magyar háttérszabályozás tervezés alatt van, jelenleg minden tervhez, amihez szükséges, egyedi intézkedés vagy melléklet készül, amely a terv szintjén minősített. A 290/2011. Korm. rend. 11. § (1) bekezdés 6–7. pontjai szerint a Hvt. 36. § (1) bekezdés h)–i) pontjai és (2) bekezdése szerinti feladatok, és a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény 7/E. § (7) bekezdése szerinti feladatban az erőalkalmazás szabályait az MH PK határozza meg. Ezen feladatokon felül az erőalkalmazási szabályok a műveleti terv mellékleteként közjogi jóváhagyást követően kerülhetnek csak kiadásra.

halálos katonai tevékenységeket), az ezzel kapcsolatos követelmények értelmezésével és igények megfogalmazásával a jóváhagyást adó politikai szint irányába.¹⁹

- Az elgondolás és a terv kidolgozásakor – hadműveleti és harcászati szinten – felmerülhet már a célok tervezésének feladata,²⁰ ami dominánsan katonai kérdés, de a jogszerű célpontkiválasztás megítélésében jogász segítségére is szükség van.²¹
- A harcászati szinten hangsúlyozottan felmerül a kiadott parancsok jogszerűségének biztosítása, de ez nyilvánvalóan értendő a tervezési-vezetési folyamat egészére is.²²

A műveleti terv mellékletei²³ közül jogász szemmel a következők kifejezetten relevánsak: Erők alkalmazásának szabályai (E melléklet), Jogi háttér (AA melléklet), Célkezelés (II melléklet). Ezeken felül is lehetnek azonban olyan részek, ahol tanácsot kell adni, javaslatokat kell megfogalmazni, pl. stratégiai kommunikáció, információs műveletek, valamint a még hagyományosabb ügyviteli, információbiztonsági vagy személyügyi vonatkozások.

A már hatályon kívül helyezett – de mindenképpen áttekintésre javasolt – Törzsszolgálati Szakutasítás 3.4.5.10. pontjából néhány további feladatot érdemes kiemelni, mert a stratégiai szintű tervezés szabályozását ez tartalmazta:

- A hatályos jogszabályi rendelkezések megléte, hiányzó jogszabályi háttér (különleges jogrend kihirdetése során bevezetett intézkedések) jóváhagyásának helyzete, nemzetközi környezetben végrehajtott műveletek esetében mandátumok megléte.
- A haderő jogi helyzete a műveleti területen.
- Az átvonulás, táboroztatás és erők támogatása más állam területéről, infrastruktúrák és létesítmények igénybevétele jogi helyzetének tisztázása.
- Felhatalmazás a műveletek végrehajtására (a műveletek végrehajtásának jogi keretét biztosító Kormány/OGY határozat/HT rendelet, nemzetközi műveletben történő részvétel során az ENSZ Biztonsági Tanács határozata, szövetségi kötelekben, valamint két- és többoldalú szerződések alapján vállalt nemzetközi műveletekben történő részvételről az OGY döntése).
- A fegyveres erő alkalmazása jogalapjának megteremtése nemzetközi környezetben végrehajtott műveletek előkészítése és végrehajtása során alapvető jelentőségű (ROE).
- A haderő jogi helyzetének felülvizsgálata/kidolgozása.
- Befogadó nemzet egyetértési megállapodása.
- További megállapodások és szerződések, amelyek a műveletet végrehajtó erők számára megfelelő jogi háttérrel biztosítanak.

Összegezve a fentiek elmondható, hogy a művelettervezésben a jogász komoly felelősséget kap, sokrétű munkát kell végeznie, az egyszerű véleményezésen túl gyakran elemző szerepben is teljesítenie kell. Az is igaz továbbá, hogy a szabályozási háttér a szervezeti változások miatt nem tekinthető naprakésznek, de a némileg meghaladott korábbi útmutatók áttekintésével készülni lehet a meglehetősen változatos és minden alkalommal más hangsúlyokkal rendelkező tervezési feladatokra.

¹⁹ Szabályzat, 4.3.4.4., IV-20.

²⁰ Ehhez forrásként szolgálhat még a Magyar Honvédség Összhaderőnemi Célkezelési (Targeting) Doktrína, Ált/214.

²¹ Szabályzat, 4.3.6.2.4., IV-30.

²² Szabályzat, 5.1.4.5.1., V-2.

²³ Szabályzat, 6.15.4.1.4., VI-108.

COPD

A NATO tervezési módszertana – a szervezeti háttérből fakadóan – a döntéshozatal szempontjából jelentősen különbözik a nemzeti megközelítéstől, de az alkalmazott elemzési technikák, a kidolgozásra kerülő anyagok ugyanazok, mint a COPD-t egyébként mintaként tekintő Szabályzatban. Emiatt csupán a jogász szemével jelentősebbnek tekinthető különbségekre térünk csak ki, a kézenfekvő feladatokra – mint például a mandátum vizsgálata, jogi alapvetések – nem.²⁴

A tervezésben helyzetértékelésre alkalmazott PMESII²⁵ analízisnél a Szabályzathoz képest eltérés, hogy a szociális szféra elemzésénél külön kiemelésre kerül a jogi és igazságszolgáltatási rendszer helyzetének vizsgálata is.²⁶

Már a kezdeti helyzetértékelés során, az első fázisban *expressis verbis* megjelenik a jogi aspektusok vizsgálata.²⁷

A katonai válaszlehetőségek kidolgozása során a szövetségi jellegből fakadóan kiemelt figyelmet kap a csapatok státuszát meghatározó nemzetközi szerződések (Status of Forces Agreement – SOFA) és egyéb egyezmények (Memorandum of Understanding – MOU, Technical Agreements/Arrangements) előkészítése, a támogató és befogadó országokkal (Host Nation Support Agreement) történő egyeztetés (a műveletek logisztikai támogatása mellett például akár az elfogott személyek kezeléséről, hatóságok részére való átadásáról is).²⁸

Természetesen a stratégiai elgondolás fejlesztésénél is felmerül a jóváhagyásra javasolt művelet-végrehajtási szabályok összeállítása (ROEREQ²⁹)³⁰ és a *targeting* kérdése is.³¹

JP5

Az amerikai művelettervezési rendszerből ismét csak a specialitásokat vesszük sorra, azokat az egyedi vonásokat, amelyeknek akár az adaptációja is megfontolható.

A műveletek tervezése és végrehajtása során a legitimitáció vizsgálatában a közvetlen jogi felhatalmazások mellett morális jellegű felhatalmazás is megjelenik, ami stratégiai szinten a célok meghatározásában és elfogadtatásában akár előnyös is lehet.³²

A szervezetek közötti koordinációt – ami alapvetően nem jogi feladat – a hatásköri, illetékességi kérdések szempontjából is ösztönzi, aminek komplex műveletek esetén komoly haszna lehet.³³

²⁴ A NATO jogi beosztásaiban történő munkára felkészüléshez értékes segédanyag a NATO Legal Deskbook második, 2010-es kiadása, melynek főszerkesztője dr. Hegedüs Zoltán alezredes, a HM JF NKJO osztályvezetője volt. A műveleti tervezésre vonatkozóan a 145. oldalon található útmutatást. Zoltan Hegedüs (ed.): NATO Legal Deskbook. Second Edition. SHAPE, 2010. <https://info.publicintelligence.net/NATO-LegalDeskbook.pdf> (Letöltés időpontja: 2020. 07. 19.)

²⁵ A Political, Military, Economic, Social, Information, Infrastructure szavakból képzett rövidítés egy olyan analízis-technikát jelöl, amit a magyar gyakorlat is használ, és célja a tervezés szempontjából valamely releváns szereplőről egyfajta áttekintő elemzés, modell készítése a megadott témák szerint.

²⁶ COPD, 1-7.–1-8.

²⁷ COPD, 3-8., 3-13.

²⁸ COPD, 3-22., 3-45.

²⁹ Rule-of-Engagement Request.

³⁰ COPD, 3-33., 3-65., a NATO MC 362/2 Rules of Engagement alapján kidolgozva.

³¹ COPD, 3-29., 3-59.

³² JP5, xix.

³³ JP5, I-17.

A műveleti környezet elemzésében az erőalkalmazás korlátait, kritériumait komplexen elemzi nemzeti, nemzetközi jogi és a befogadó ország joga szempontjából is.³⁴

A helyzetelemzés mintadokumentumában a geostratégiai kontextus kifejtésénél a hazai és a nemzetközi környezet elemzésében a jogi mellett a morális megkötésekre is ki kell térni, valamint a különböző szereplők érdekeire és a helyzetet érintő szituációkra.³⁵

A 21. század biztonsági kihívásainak várható hatása a tervezőmunkára és a tervezésben részt vevő jogászok feladataira

A 2001. szeptember 11-i terrorcselekményeket követő két évtized eseményei rávilágítanak, hogy az államok biztonsági szervezeteinek milyen kihívásokra kell felkészülniük és szükség esetén ellenlépéseket tenniük. A nemzetközi terrorizmus, a humanitárius, a gazdasági és a klímamigráció, a nemzetközi (kiber)bűnözés, a kiújuló nagyhatalmi versengést kísérő proxikonfliktusok, az energia- és ivóvízellátási problémák, a járványok mind megkövetelik a védelmi erőktől – és egyre jobban a lakosságtól is – rugalmasságot, az alkalmazkodóképességet, valamint az önálló, hatékony és decentralizált cselekvést.

Szinte minden esetben jellemző, hogy az adott fenyegetésre, krízisre az állam egyetlen szervezete sem tud kizárólag önállóan reagálni. A rendőri, titkosszolgálati, katonai, katasztrófavédelmi és egészségügyi képességeket mindig az adott szükségleteknek megfelelően és kombinációban, a támogató és a támogatott szerepek tisztázásával kell bevetni. Ezek az elvárások egyre gyakrabban és erősebben jelennek meg és támasztanak követelményeket az egyes államok döntés-előkészítő és döntéshozatali folyamataival szemben, és csak a koordinált, szinkronizált és széles spektrumú összkormányzati szervezeti működés hozhat elfogadható eredményeket. A NATO-ban ez a megközelítés már az ezredforduló tájékán megszületett és a terminológiában az átfogó megközelítés (*comprehensive approach*)³⁶ elnevezést kapta, amelynek az azóta megjelent részletes szakirodalma természetesen kiterjed a védelmi tervezés aspektusaira³⁷ is.

A közelmúlt eseményei Baltikumban, a Krímben, Georgiában stb., a Közel-Keleten (Szíria, Irak) vagy éppen a jelenleg is komoly erőforrásokat lekötő pandémia azt is felszínre hozták, hogy egy magyar szempontból nem közvetlen fenyegetésnek tűnő probléma milyen gyorsan eszkalálódhat, ami azonnali és szofisztikált válaszlépéseket követelhet. Ezek kidolgozása, majd a végrehajtás támogatása a művelettervezők feladata, ezért az ebbe a munkába bevont szakemberekkel szemben is alapvető elvárás a nemzetközi kontextusban is hatékony munkavégzés, a sokszínűség és a kreativitás, a gyorsaság és a szakmai felkészültség.

Természetesen a tervezőcsapatba bevont jogászoktól sem várnak el kevesebbet, ezért a felkészülésben a folyamatos (ön)képzés, a megjelenő új technológiák jogi értékelése, a támogatott munkamódszereinek, igényeinek megismerése mellett hangsúlyt kell fektetni olyan prózainak tekinthető adminisztratív mozzanatokra is, mint a különböző dokumentumtárak és -minták, kontaktlisták előkészítése és naprakészen tartása.

³⁴ JP5, IV-12.

³⁵ JP 5, C-4.

³⁶ Hans Binnendijk – Friis Arne Petersen: The Comprehensive Approach Initiative: Future Options for NATO. Defense Horizons, Number 58, 09. 2007, 1–5. https://www.files.ethz.ch/isn/135087/DH_58.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 07. 19.)

³⁷ Christopher M. Schnaubelt: Integrating Civilian and Military Approaches to Strategy. In: Christopher M. Schnaubelt (ed.): Towards a Comprehensive Approach: Integrating Civilian and Military Concepts of Strategy. NDC Forum Paper 15, NATO Defense College, 03. 2011, 4–11. <http://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=272> (Letöltés időpontja: 2020. 07. 19.)

Jogi tervezői szakfeladatok összegzése, javaslatok az új magyar tervezési koncepcióhoz

Az egyes műveletek tervezése a megoldandó helyzettől, a politikai iránymutatástól, az előjárói feladatszabástól és a rendelkezésre álló időtől is függően nagyon eltérő lehet. A munka kereteit megadó módszertanokban felsorolt jogi feladatok szinte sosem merülnek fel egyszerre, de érdemes ismerni őket, tudni róluk azért, hogy tájékozottan és proaktívan vehessünk részt a munkában. Erre és a folyamatban lévő tervezési, szabályzatkidolgozási munkára is figyelemmel érdemes összegezni a fentiekben felmerült fontosabb elemeket, amelyeknek az új tervezési keretrendszerben is meg kell jelenniük:

- *Általános jogi helyzetismeret*: amennyiben egy erősödő probléma, krízis felmerül, a tervezési feladat elrendelése előtt már érdemes a meglévő szabályozókat, közjogi döntéseket és egyéb jogi háttérdokumentumokat összegyűjteni. A jog, különösen a nemzetközi jog nem csak abszolútumokban gondolkozik, rengeteg árnyalattal, szofisztikált problémával kell megbirkózni, és ez a gyakorlatban is képes sok problémát okozni azzal, hogy ellehetetleníti az egyértelmű válaszok adását.³⁸ Ezzel pedig bizonyos esetekben csökkentheti a parancsnok magabiztosságát, biztonságérzetét a jogi háttér vonatkozásában.
- *Különleges jogrend ismerete*: nemzeti feladat esetén nem kizárt az Alaptörvényben rögzített különleges jogrend vagy valamely törvényben szabályozott speciális jogrend bevezetése (pl. tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet). Ismerni kell ezek szabályozását, paramétereit, konzekvenciát a HM-re/MH-ra nézve, és természetesen a Hvt. tervezési szempontból fontos részeit (MH feladatai, fegyverhasználati szabályok, különleges jogrendek részletszabályai stb.).
- *Mandátum vizsgálata*: nemzetközi, szövetségi alkalmazás esetén ismerni kell az ENSZ BT, az Észak-atlanti Tanács megfelelő határozatait, illetve az Országgyűlés és a Kormány határozatait a katonai erő bevetéséről.
- *Jogi háttér elemzése, a művelet jogi aspektusai*: általában a tervdokumentumnak ebben a részében jelennek meg a háttérdokumentumok, mandátumok hivatkozásai és a különleges jogrend fontosabb szabályai. Itt kell azonban említeni azokat a jogi tényezőket is (pl. valamely közjogi döntés, felhatalmazás), amelyek a műveleti környezetre, magára a végrehajtó erőkre hatással lehetnek akár pozitív, akár negatív irányban. Nem kizárt, hogy a terv elemző részében jogi téma is lehet releváns, akár a PMESII modellben, akár más vonatkozásban (pl. kockázatok elemzése).
- *Erők státuszának, jogi helyzetének, mozgásának rendezése* (MOU, SOFA, nemzetközi egyezmények, diplomáciai engedélyek): a magyar határ átlépése esetén szükség van azoknak a szabályozóknak az előkészítésére – meglétük esetén ismeretere és hivatkozására –, amelyek meghatározzák a magyar katonák jogi státuszát a külföldi műveleti területen.

³⁸ Vö. Vincze Viola: Az autonóm fegyverrendszerek alkalmazása fegyveres konfliktusok idején. In: Farkas-Végh: i. m. 213–239.; Végh Károly: Információs és befolyásolási műveletek a nemzetközi jog „szürke zónájában”. In: Farkas-Végh: i. m. 191–212.; Spitzer Jenő: *Önvédelem versus terrorizmus*. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 2019. <https://docplayer.hu/137193383-Onvedelem-versus-terrorizmus.html> (Letöltés időpontja: 2020. 10. 02.); Spitzer Jenő: Az önvédelem és a terrorizmus ütközete: hajlik vagy törik a nemzetközi jog? *Honvédségi Szemle*, 2018/2., 30–41. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/389> (Letöltés időpontja: 2020. 10. 02.); Spitzer Jenő: A felfegyverzett drónok alkalmazásának egyes nemzetközi jogi kérdései. In: Farkas-Végh: i. m. 172–190.

- *Eszközök, erőforrások jogi biztosítása*: külföldi erők fogadása vagy magyar csapatok külföldi alkalmazása esetén ezek a befogadó nemzeti támogatásról (Host Nation Support) szóló szerződések, illetve belföldön és külföldön különféle szállítói, bérleti és infrastruktúra-szerződések.
- *Erőalkalmazás szabályainak kidolgozása*: a hadművelleti igények, a politikai iránymutatások és a jogi keretek között azoknak az alapelveknek a meghatározása, melyek iránymutatást adnak a katonai erők alkalmazásának intenzitására. Fontos, hogy nem kizárólagos jogi feladat, hiszen a felhatalmazás keretei közötti művelési követelményeket a hadművelleti tervezők adják meg, de a kidolgozásban részt kell vennie a katonai jogásznak is, a formába öntés, véglegesítés pedig egyértelműen az ő feladata.³⁹
- *Célkezelés*: a hadművelleti szempontok szerint kiválasztott célok legitimitásának ellenőrzése a mandátum, valamint a nemzeti és a nemzetközi jog előírásai szerint.
- *Együtműködés, kapcsolatfelvétel*: hosszabb időtartamú összetett műveleteknél előfordulhat, hogy akár más állami szervezetekkel, esetleg nemzetközi feladatban más fegyveres erőkkel kell együttműködni. Ilyenkor sokat jelenthet, ha már a tervezés időszakában megtörténik – lehetőségekhez képest – a felkészülés a partnerek/szövetségesek szabályozásából, sor kerül a kapcsolatfelvételre a jogász kollégákkal a másik oldalon a későbbi hatékony együttműködés érdekében.

A fentiek tükrében a korábban tárgyalt fő művelettervezési fázisokban is érdemes lenne a jövőben egyre komolyabban venni bizonyos jogi tényezőket, jelenségeket, folyamatokat, mivel látszik, hogy az egyre szélesebb spektrumú konfliktusokban ezek szerepe egyáltalán nem elhanyagolható.

A stratégiai helyzetértékelés folyamán az adott válságot diplomáciai, biztonságpolitikai és katonai szempontok mellett tehát jogi szempontból is értékelni kell. (A PMESII analízisben a jogi kockázatokat a Social elemben, de akár egy új sorban önállóan is meg lehet jeleníteni.) A releváns rendszerek jogi sebezhetőségének és alkalmazkodóképességének meghatározása, a kritikus elemek és befolyásoló erők azonosítása nem maradhat el. A főbb szereplők képességeinek, lehetőségeinek értékelését jogi közegben is el kell végezni, ahogy számolni kell az ilyen jellegű fenyegetésekkel és kockázatokkal is.

Demokratikus jogállamok esetében az ország jogrendjének, az egyik súlypontnak az azonosítása és ennek megfelelő kezelése is jelentős, hiszen a vezetési képesség megőrzése minden konfliktusban elsődleges fontosságú.

A katonai válaszlehetőségek mellett lehetséges számolni jogi válaszlépésekkel is, ezekenél az időszámvetés készítése ugyanúgy fontos feladat, mint a kinetikus műveleteknél. Ebben a megközelítésben értelmezhető a jogi válaszlehetőségek „erőszükséglete”, szükséges összkormányzati, politikai-diplomáciai koordinációja, az erőgenerálási lehetőségek is – amennyiben szükséges, külső jogi szakértők, nemzetközi szervezetek, szövetséges államok bevonása, nemzetközi jogi fórumok megkeresése.

Mint „hordozó” közeggel, lényeges a jogi lépések stratégiai kommunikációval való összehangolása.

A stratégiai elgondolás és a művelési terv helyzetképében a jogi környezet statikája mellett annak dinamikáját is meg kell jeleníteni, a szereplők lehetséges szándékaival, képességeivel, lehetőségeivel, valamint megtörténhet bizonyos jogi „hadszínterek” azonosítása is (pl. nemzetközi szervezetek eljárásaiban, nemzetközi bírói fórumokon).

³⁹ Részletesebb áttekintésért lásd Varga Attila: A NATO művelet-végrehajtási szabályainak esszenciája. Hadtudomány, 2008/3–4., 45–58. http://mhttu.eu/hadtudomany/2008/3_4/045-058.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 10. 02.)

A küldetések és célok kiválasztásakor feladatokat kell meghatározni a jogi erőfeszítések végrehajtására kijelölt szakállomány számára is, a várható erőforrásigénnyel együtt, hogy képességeikkel támogathassák a fő erőkifejtést.

ÖSSZEGRZÉS

A klasszikus művelettervezési megközelítés általános jogi feladatai inkább statikus, kiszolgáló jellegűek, amelyek a katonai jellegű törekvések szabályozását, biztosítását szolgálják. A hibrid hadviselés komplexitása nemcsak a hadvezetés, de a jogi szakterület számára is komoly és szokatlan kihívásokat hoz.

Érdeemes megfontolni, hogy a következő időszakban a szabályozók a művelettervezés fontos termékdokumentumaiban (stratégiai helyzetértékelés, katonai válaszlehetőségek, stratégiai elgondolás/műveleti terv) nagyobb hangsúlyt helyezzenek a jog eszközeinek offenzív-defenzív alkalmazására a stratégiai célok elérése és a konvencionális törekvések támogatása érdekében, valamint megfontolandó a jog dinamikusabb, aktívabb használata. Alapvető szükséglet a tervezés és a végrehajtás összkormányzati koordinációja és vezetése.

Ilyen közegben a védelmi-biztonsági szféra jogászainak folyamatos helyzetismerettel, rendszeres gyakorlatokkal és önellenőrzéssel, akár sérülékenységvizsgálatokkal kell készülniük a nemzetközi és a nemzeti jog területén felmerülő esetleges kihívásokra, hogy a felkészülések során szembesülhessenek olyan feladatokkal, amelyek az ilyen konfliktusok esetén szinte rutinszerűen fordulnak elő.

A jogi feladatokat tartalmazó elemek törzsgyakorlásokba emelését követően azok alapos kiértékelésével szükség esetén korrekciók hajthatók végre a szabályozásban és az eljárásokban is. Egy ilyen gyakorlat szcenáriójában a feladatok kritériumai lehetnének:

- rövid időkeret a komplex jogi probléma feldolgozására;
- magas politikai kockázat és súlyos potenciális következmények;
- adott döntés nemzetközi bírói fórum előtti védhetősége;
- nemzetközi szervezetek, nem kormányzati szervezetek, multinacionális entitások (potenciálisan rosszindulatú) beavatkozása;
- saját törekvéseket támogató, a közvélemény számára kommunikálható, védhető megoldások.

Az ilyen kihívásoknak megfelelni képes katonai jogász-állomány természetesen hosszú évek folyamatos képzéseivel, munkatapasztalataival és megtartással alakulhat ki, de meggyőződésem, hogy költséghatékony eszköz lehet a döntéshozók kezében. Akárcsak a NATO-nak,⁴⁰ hazánknak is érdemes lenne az új képességek fejlesztése mellett a klasszikus képességeket – mint a katonai jogászok tevékenysége – újraértelmeznie, ami segíthetne bizonyos helyzetekben a védelmi törekvések hatékony előkészítésében, támogatásában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1989. évi 20. törvényerejű rendelet a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben 1949. augusztus 12-én kötött Egyezmények I. és II. kiegészítő Jegyzőkönyvének kihirdetéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98900020.TVR#ljb0id13a1>

⁴⁰ John Moore: Lawfare. The Three Swords Magazine, 31/2017, 38–43. http://www.jwc.nato.int/images/stories/_news_items_/2017/Lawfare_Moore.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 07. 19.)

- Allied Command Operations, Comprehensive Operations Planning Directive, COPD INTERIM V2.0. SHAPE, 04. 10. 2013. <https://www.cmdrcoe.org/download.cgf.php?id=9>
- Ált/214 Magyar Honvédség Összhaderőnemi Célkezelési (Targeting) Doktrína.
- Baillat, Jean-Michel: *Hybrid Warfare, a New Challenge to the Law of Armed Conflicts?* NATO Legal Gazette, Issue 37, 10. 2016, 24–34. https://www.act.nato.int/images/stories/media/doclibrary/legal_gazette_37a.pdf
- Binnendijk, Hans – Petersen, Friis Arne: *The Comprehensive Approach Initiative: Future Options for NATO.* Defense Horizons, Number 58, 09. 2007, 1–5. https://www.files.ethz.ch/isn/135087/DH_58.pdf
- Farkas Ádám: *A totalitás kora? A 21. század biztonsági környezetének és kihívásainak totalitása és a totális védelem gondolat kísérlete.* Magyar Katonai és Hadijogi Társaság, Budapest, 2018. http://www.hadijog.hu/wp-content/uploads/2018/08/FA_a_totalitas_kora_BJM_I.pdf
- Farkas Ádám: *Az állam fegyveres védelmének alapvonalai.* Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, Budapest, 2020.
- Farkas Ádám: *Komplex biztonság, hibrid konfliktusok, összetett válaszok.* Honvédségi Szemle, 2020/4., 11–23. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/issue/view/9/12>; DOI: 10.35926/HSZ.2020.4.1
- Farkas Ádám – Resperger István: *Az úgynevezett „hibrid hadviselés” kihívásainak kezelése és a nemzetközi jog mai korlátai.* In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl – intézményi és jogi kihívások.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020, 132–149.
- Farkas Ádám – Sulyok Gábor: *Az ENSZ Biztonsági Tanácsának lehetőségei és szerepe a terrorizmus elleni küzdelem és a hibrid konfliktusok kezelése terén.* In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl – intézményi és jogi kihívások.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020, 26–45.
- Hegedüs, Zoltan (ed.): *NATO Legal Deskbook.* Second Edition. 2010. SHAPE. <https://info.publicintelligence.net/NATO-LegalDeskbook.pdf>
- Hódos László: *A hibrid konfliktusok felívelési szakasza, avagy a fenyegetés észlelésének, megelőzésének és kezelésének nemzetbiztonsági aspektusai.* Honvédségi Szemle, 2020/4., 49–64. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/issue/view/9/12>; DOI: 10.35926/HSZ.2020.4.4
- Joint Publication 5-0, Joint Planning. Joint Chiefs of Staff, 16. 06. 2017. https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp5_0_20171606.pdf
- Kajtár Gábor: *A nem állami szereplők elleni fegyveres fellépés lehetőségei és problémái.* In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl – intézményi és jogi kihívások.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020, 92–114.
- Kajtár Gábor: *A nem állami szereplők elleni önvédelem a nemzetközi jogban.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2015.
- Kelemen Roland: *A kibertérből érkező fenyegetések jelentősége a hibrid konfliktusokban és azok várható fejlődése.* Honvédségi Szemle, 2020/4., 65–81. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/issue/view/9/12>; DOI: 10.35926/HSZ.2020.4.5
- Magyar Honvédség Törzsszolgálati Szabályzata II. Rész. Ált/216, hatályba léptette a HK 71/2015. (HK 5.) HVKF szakutasítás.
- Moore, John: *Lawfare.* The Three Swords Magazine, 31/2017, 38–43. http://www.jwc.nato.int/images/stories/_news_items_/2017/Lawfare_Moore.pdf
- Schnaubelt, Christopher M.: *Integrating Civilian and Military Approaches to Strategy.* In: Christopher M. Schnaubelt (ed.): *Towards a Comprehensive Approach: Integrating Civilian and Military Concepts of Strategy.* NDC Forum Paper 15, NATO Defense College, 03. 2011, 4–11. <http://www.ndc.nato.int/download/downloads.php?icode=272>

- Spitzer Jenő: *A felfegyverzett drónok alkalmazásának egyes nemzetközi jogi kérdései*. In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl – intézményi és jogi kihívások. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020, 172–190.
- Spitzer Jenő: *Az önvédelem és a terrorizmus ütközete: hajlik vagy törik a nemzetközi jog?* Honvédségi Szemle, 2018/2., 30–41. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/389>
- Spitzer Jenő: *Önvédelem versus terrorizmus*. Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, Budapest, 2019. <https://docplayer.hu/137193383-Onvedelem-versus-terrorizmus.html>
- Sulyok Gábor: *A humanitárius intervenció elmélete és gyakorlata*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.
- Sulyok Gábor: *Humanitárius intervenció az ezredforduló után*. In: Béli Gábor – Kis Kelemen Bence – Mohay Ágoston – Szalayné Sándor Erzsébet (szerk.): Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából. Publikon Kiadó, Pécs, 2018, 85–118. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/18227/beli-kis-mohay-szalayne-emlekkotet-herczegh-geza-90-studia-europaea-pecs-2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Varga Attila: *A NATO művelet-végrehajtási szabályainak esszenciája*. Hadtudomány, 2008/3–4., 45–58. http://mhtt.eu/hadtudomany/2008/3_4/045-058.pdf
- Végh Károly: *Információs és befolyásolási műveletek a nemzetközi jog „szürke zónájában”*. In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl – intézményi és jogi kihívások. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020, 191–212.
- Vincze Viola: *Az autonóm fegyverrendszerek alkalmazása fegyveres konfliktusok idején*. In: Farkas Ádám – Végh Károly (szerk.): Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl – intézményi és jogi kihívások. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2020, 213–239.